

Ruzsonyi Péter¹

Egy kriminálpedagógiai kutatás margójára

Tisztelt Vezérőrnagy Úr, kedves Béla!

Amikor 1999-ben tanszékvezetőként a Rendőrtiszti Főiskolára kerültem, a „rendészeti felsőoktatási szocializáció” a Te főigazgatói időszakodban kezdődött. Annak ellenére, hogy korábban – eseti jelleggel – már tanítottam más főiskolákon és egyetemeken, ez a helyzet mégis teljesen új volt számomra.

Több mint két évtizedes munkakapcsolatunk során számtalan szakmai, majd az idő múlásával egyre több baráti beszélgetést folytattunk, nem is beszélve a sok közös élményről, amelyet átélhettem Veled. Az első pillanattól kezdve „atyai” jótanácsokkal láttál el, inspiráltad a tanszéki, később a kari fejlesztéseket – amelyek sikeréhez vezetőként személyes munkáddal is hozzájárultál. Most mégis a tudományos előmenetelemhez nyújtott támogatásodról szeretnék néhány mondat erejéig megemlékezni. Friss PhD-fokozattal kerültem a Rendőrtiszti Főiskolára, ahol kezdetben minden időmet és energiámat a Büntetés-végrehajtási Tanszék újjászervezésére fordítottam. A törekvésemet mindvégig támogattad, ugyanakkor folyamatos elvárásként közvetítetted felém, hogy a saját tudományos előmenetelem érdekében is tegyek erőfeszítéseket. Támogatásod hozzájárult ahhoz, hogy dokumentumfilmet forgathattam a világ több börtönében, vezetőségi tagja lehettem az Európai Börtönnevelési Társaságnak, egy teljes szemesztert taníthattam a Máltai Egyetemen, lehetőséget kaptam kriminálpedagógiai gondolataim külföldi konferenciákon történő ismertetésére, és számos esetben vendégelőadóként képviselhettem a Rendőrtiszti Főiskolát. Egyetemmé válásunk után is megmaradt a baráti és munkakapcsolatunk. Éveken át közvetlenül dolgoztál a Rendészettudományi Kar oktatási színvonalának emeléséért, ugyanakkor megfontolandó tanácsokkal erősítetted tudományos ambícióimat. Ennek is köszönhető, hogy jelenleg a büntetés-végrehajtási szervezetben egyedülálló fókuszcsoporthoz tartozó kutatást végzek – amelynek aktuális állásáról ebben a tanulmányban számolok be, és amelyet nagy tisztelettel Neked ajánlok.

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar dékánja, Büntetés-végrehajtási Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár; bv. dandártábornok.

Bevezetés – a készülő dolgozat kivonatossá ismertetése

A jelenlegi kutatás előzményei

Az elmúlt hat évben koncentrált munkát végzek az „MTA doktora” cím megszerzése érdekében. A készülő dolgozatom alapvetően elméleti alapkutatás (nemzetközi dokumentumelemzés, pedagógiai személyiségértelmezés, rendszerteremtő törekvés), ami elsősorban gyakorlati példák helyszíni tanulmányozásán, valamint neveléstudományi tanulmányokon és kutatásokon alapszik. A dolgozat egy új típusú – kriminálpedagógiai alapokra épülő – büntetés-végrehajtási intézeti forma elméleti kidolgozásával zárul. Kutatásmódszertani szakemberekkel folytatott megbeszélések alapján az az elvárás/igény fogalmazódott meg, hogy az eddigi elméleti kutatómunkám során kikristályosodott kriminálpedagógiai koncepcióm² helyességét, illetve elfogadhatóságát egy empirikus kutatás során gyakorló szakemberek véleményével ütköztessem. Ennek legjobb módja a fókuszcsoportos kutatás.³ Esetemben ez az eljárás – feltáró kutatásként – az elméletalkotáshoz segít hozzá, de segítséget nyújthat a hipotézisalkotásban, illetve a meglévő hipotézisek finomításában, továbbá felvetethet új kreatív ötleteket, új szempontokat és dimenziókat is (VICSEK 2006).

Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy ez az eljárás – a feltárt véleményektől függetlenül – önmagában nem bizonyítéka az általam leírt elmélet helyességének, esetleg helytelenségének, azonban a validálásnak egy elfogadott és egyre szélesebb körben alkalmazott módja.

A dolgozat irányultsága

Készülő dolgozatom alapvetően pedagógiai és pönológiai irányultságú: elsősorban a szabadságvesztés büntetés alkalmazásától elvárt/remélt célok megvalósulásának módját és mértékét vizsgálja térben és időben; majd a tapasztalatok alapján javaslatot fogalmaz meg egy új viszonyulási formára épülő végrehajtási struktúra kialakítására. Az elemzés fókuszában a neveléstudomány, ezen belül is a kriminálpedagógia eszközeinek alkalmazási lehetőségei állnak. Fontosnak tartom ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a kriminálpedagógia nem csak módszertani repertoárt kínál, esetünkben sokkal inkább rendszerszervezési alapelvet jelent. A dolgozatban

² Alaptételelem, hogy a kriminálpedagógia lehet a büntetés-végrehajtási munka rendszerszervezési alapelve.

³ A fókuszcsoportos kutatás olyan kvalitatív kutatási módszer jelent, amelynek során az adatok úgy keletkeznek, hogy a kutatás alanyai csoportosan kommunikálnak egy adott témáról (VICSEK 2006), így a „fókuszcsoport módszer a vélemények, attitűdök megállapítására és mérésére alkalmas” (HÉRA-LIGETI 2005, 203.).

– éppen a kriminálpedagógia tudományrendszeri sajátosságából következően – indokolt és nélkülözhetetlen a kriminológia és a rendészettudomány számos megállapításának a rendszerbe történő beemelése, illetve kritikai elemzése.

A dolgozat tézisei

(1) Mértékadó tudományos műhelyek, illetve szerzők megállapítása szerint a büntető igazságszolgáltatás válsága általában, de a büntetés-végrehajtás esetében konkrétan is világlejenség (KRASON 2013; CAVADINO–DIGNAN–MAIR 2013; FLIEGAUF 2011; RUZSONYI 2015). Mindenekelőtt szeretném leszögezni, hogy véleményem szerint a krízis természetes dolog, úgy tekintek rá, mint a fejlődés egyik lehetséges motorjára. A krízis meglétének tudatosulása nem hathat senkire bénítóan, sokkal inkább inspirálnia kell az új megoldások keresésére. A világon már napjainkban is sokan és sokféle módon igyekeznek új eljárásokat felkutatni. Biztos vagyok abban, hogy a krízisek kialakulásából, jellegzetességeiből és a felszámolásukra tett eddigi intézkedésekből rengeteget lehet tanulni.

(2) A börtön rendkívül drága intézményrendszer. A társadalom általában elutasító, a polgárok nem örülnek annak, ha adójuk egy részét a börtönök fenntartására és üzemeltetésére költik. A társadalom jelenlegi negatív viszonyulását azért is nehéz megváltoztatni, mert a börtön falai mögött zajló munkáról a közvélemény szinte semmit sem tud. További probléma, hogy a börtön esetleges pozitív hatását rendkívül bonyolult mérni, hiszen az eredményes visszailleszkedés/reintegráció számos összetevő eredménye.

(3) A klasszikus értelemben vett büntetés-végrehajtási kezelés kiüresedett (RUZSONYI 2017). A régi – *treatment* – ideológia csődbe ment. (Nem azért, amit Martinson [1974] leírt, hanem azért, mert a medikális megközelítés alapvetően hibás.) Magyarországon éppen a közelmúltban alakult ki hasonló helyzet: egyértelművé vált, hogy a klasszikus értelemben vett nevelés „csődbe ment” – azonban a reintegrációs törekvések központba állítása új lehetőségeket nyitott meg. Ezeknek az eljárásoknak a rendszerszerű háttere tudományos értelemben azonban még kidolgozatlan.

(4) A „korrekciós kuruzslás”⁴ (*correctional quackery*) napjainkban egyre divatosabb, de túlhajtott reakció – ráadásul hibás és káros, mert ellehetetlenít több pozitív hatású próbálkozást.

⁴ Egyes szerzők minden olyan eljárást „korrekciós kuruzslásnak” minősítenek, amelyek nem kizárólag a kriminogén tényezők csökkentésére koncentrálnak.

(5) A „megérdemelt büntetés” (*just deserts*) ideológiai irányultság szigorításhoz, a büntetési tételek növekedéséhez és a fogvatartotti létszám emelkedéséhez járul hozzá, ugyanakkor az ilyen gyakorlat a bűncselekmények számában csak minimális csökkenést eredményez (DONOHUE–SIEGELMAN 1998; KERTÉSZ 2002; LŐRINCZ 2003).

(6) A fogvatartottak eredményes kezelésének egyik alapfeltétele a racionalizálás; a meglévő – és a jövőben esetleg még bevonható – erőforrások célirányos felhasználása. Ebből következően az energiáink, valamint a személyi és anyagi erőforrásaink meghatározó részét a fiatalkorú és fiatal felnőtt bűnelkövetők és a nem vagy nem súlyosan erőszakos bűncselekményt először elkövető felnőtt elítéltek kezelésére célszerű fordítani.

(7) A szabadságvesztés büntetés végrehajtása során a generális, illetve uniformizált megoldások nem működnek. A programok megtervezése során messzemenően szem előtt kell tartani a sikeres reintegráció kriminálpedagógiai alapelveit.

(8) Kidolgozható egy olyan kriminálpedagógiai alapokon nyugvó új végrehajtási típus (saját elnevezés: PRÓBA = PROgresszív Bebörtönzési Alternatíva – RUZSONYI 2008) elméleti keretrendszere, amely a gyakorlati szakemberek véleménye szerint is működőképes lehet.

A jelenleg zajló fókuszcsoportos kutatás funkciója a dolgozatban

Ismereteim szerint fókuszcsoportos kutatást – az intézményrendszer fejlesztésének szándékával – eddig a világ egyetlen büntetés-végrehajtási szervezetében sem végeztek. A fókuszcsoportos kutatás esetünkben az utolsó tézis (8.) igazolását, illetve esetleges megcáfolását szolgálja. A dolgozat szempontjából mindkét „eredmény” jelentős következtetések levonását segíti elő: az elfogadó/támogató vélemény validálja az elképzeléseket, amíg az eltérő vélemény hozzájárul ahhoz, hogy az eredeti elképzelés esetleges hibái/gyengeségei felszínre kerüljenek.

A bevonásra kerülő személyi állomány és intézetek kiválasztásának szempontjai

A személyi állomány kiválasztásának szempontjai

A fókuszcsoportos kutatás során 9 intézetben alakítok ki 12-15 fős olyan csoportokat, amelyeket (1) önként jelentkező tisztek és főtisztek alkotnak, (2) min-

den csoportban vegyesen vannak jelen reintegrációs és biztonsági szakterületen dolgozó szakemberek, (3) a résztvevők számára garantálom az anonimitást, (4) intézetparancsnokok és helyetteseik nem lehetnek csoporttagok, nehogy jelenlétükkel befolyásolják a véleményalkotást, illetve az esetlegesen kialakuló vitákat. (A végrehajtó intézetekben reintegrációs és biztonsági területeken dolgozó tisztek és főtisztek száma 374 fő [100%].⁵ Közülük a kutatásba 100-120 fő kerül bevonásra. Ez az összlétszám 26–32%-a közé esik, amely bőségesen elegendő ahhoz, hogy a mintát reprezentatívnak tekinthessük.)

Az intézetek kiválasztásának szempontjai

Elvárásom szerint a kiválasztott intézeteknek reprezentálniuk kell a teljes hazai intézményrendszert, azaz leképezni valamennyi „nagy” elítélti kategóriát fogva tartó intézetet.⁶

(1) Fiatalkorú elítélteket fogva tartó intézetek kiválasztása. A fiatalkorú férfi elítélteket fogva tartó mindhárom intézet (123 fő = 100%) bekerül a kutatásba. (A kiemelt szerepet az indokolja, hogy az elképzelt új végrehajtási típus alapvetően fiatalkorú és fiatal felnőtt elítéltek számára készül.)

- *Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Bv. Intézet* – 67 fk. férfi elítélt (54%);
- *Fiatalkorúak Bv. Intézete (Tököl)* – 45 fk. férfi elítélt (37%);
- *Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet* – 11 fk. férfi elítélt (9%).

A fiatalkorú női elítélteket fogva tartó egyetlen intézet (9 fő = 100%)

- *Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet* – 9 fk. női elítélt (100%).

(2) Felnőttek esetében létszamarányosan történik a bevont intézetek kijelölése.

Felnőtt nőket fogva tartó intézet kiválasztása. A reprezentativitás biztosítása érdekében a vizsgálandó intézet kiválasztásának folyamata: a felnőtt női elítéltek összlétszáma 935 fő (100%). Elhelyezésük 21 intézetben történik; közülük 210 fő (22%) 11 megyei intézetben, 725 fő (78%) 10 végrehajtó intézetben tölti büntetését. Megyei intézetet nem választottam kutatási helyszínnek, mert a megyei intézetek funkciója elsősorban a letartóztatottak fogva tartása. A végrehajtó intézetekben elhelyezett 725 fő (100%) közül a legtöbb (244 fő, 34%) a *Kiskunhalasi Országos Bv. Intézetben* töltik büntetésüket, továbbá a fogház fokozatú

⁵ A személyi állományra vonatkozó létszámadatok a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának (BVOP) adatszolgáltatása alapján a 2020. január 22-i állapotot tükrözik – kézirat.

⁶ A fogvatartottak intézetenkénti elhelyezésére vonatkozó létszámadatok a BVOP adatszolgáltatása alapján a 2020. január 1-jei állapotot tükrözik – kézirat.

felöltt elítelt nők 50%-a is ebben az intézetben található, így esetünkben ezt az intézetet tekinthetjük a legreprezentatívabbnak.

Felöltt férfiakat fogva tartó intézetek kiválasztása. A reprezentativitás biztosítása érdekében a vizsgálandó intézet kiválasztásának szempontjai: a felöltt férfi elítelték összlétszáma 11 484 fő (100%). Elhelyezésük – eltérő létszámban ugyan, de – valamennyi hazai büntetés-végrehajtási intézetben történik. Megyei intézetben 1211 fő (11%), végrehajtó intézetben 10 273 fő (89%) tölti a jogerős büntetését. (Megyei intézetet ebben az esetben sem választottam kutatási helyszínnek, mert a megyei intézetek funkciója elsősorban a letartóztatottak fogva tartása.) A végrehajtó intézetekben fogva tartott 10 273 felöltt férfi elítelt (100%) fokozatonkénti megoszlása: fegyház fokozat 4423 fő (43%); börtön fokozat 5316 fő (52%); fogház fokozat 534 fő (5%).

Fegyház fokozatú férfi elíteltet legnagyobb számban fogva tartó intézet: *Budapesti Fegyház és Börtön* (841 fő, a végrehajtó intézetekben fogva tartott fegyház fokozatú férfi elítelték 19%-a).

Börtön fokozatú férfi elíteltet legnagyobb számban fogva tartó intézet: *Pálhalmi Országos Bv. Intézet* (729 fő, a végrehajtó intézetekben fogva tartott börtön fokozatú férfi elítelték 14%-a).

Fogház fokozatú elíteltet 12 végrehajtó intézetben tartanak fogva (534 fő = 100%). Közülük 5 olyan intézetet választottam ki, amelyekben a legtöbb fogházas található. A kutatás során a fiatalkorú és fiatal felöltt elíteltet fogva tartó intézetek mellett azért kapnak kiemelt figyelmet a fogház fokozatú fogvatartottak, mert a későbbiekben számukra is elképzelhetőnek tartom a kriminálpedagógiai alapon működő PRÓBA intézetek hálózatának kiterjesztését. Ennek elsődleges indoka az a szakmai meggyőződés, miszerint a fogház fokozatú elítelték tipikusan a kriminális karrierjük elején járnak, tehát a pedagógiai ráhatások eredményeként – a felölttek között – itt várható el leginkább a személyiség pozitív változása.

A fentiek alapján a kutatásba az alábbi intézeteket vontam be:

- *Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet I. (Baracska)* (132 fő, 25%);
- *Pálhalmi Országos Bv. Intézet* (99 fő, 19%);
- *Tököli Országos Bv. Intézet* [51 fő, 10%];
- *Szombathelyi Országos Bv. Intézet* [47 fő, 9%];
- *Szegedi Fegyház és Börtön* [47 fő, 9%].

A fókuszcsoporthoz tartozó kutatás menete

A kutatás előkészítése

(1) Részletes kutatási terv elkészítése és a kutatás engedélyezésére vonatkozó kérelem benyújtása a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságára: a szakirányító szerv támogató hozzáállásával rendkívüli módon segítette a munkámat, mivel a fókuszcsoporthoz tartozó kutatást Tóth Tamás bv. vezérőrnagy, országos parancsnok néhány nap alatt engedélyezte, sőt az érintett intézetek parancsnokait levélben értesítették az engedélyezés tényéről, és kérték a segítő közreműködésüket.

(2) A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetést megelőző előadás, valamint az egyéni kérdőívek összeállítása: a kutatás sikerének egyik záloga a bevezető/tájékoztató előadás során az átgondolt, célratoró és egyértelmű információközlés, illetve a kérdőív kérdéseinek félreérthetetlen megfogalmazása. Ebben a munkafázisban nagy segítségemre volt Héja Gábor.

(3) Próbakérdés, valamint az előadás és a kérdőív véglegesítése: az NKE Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszékének egyik hallgatói csoportja számára megtartottam az előadást, majd felkértem a résztvevőket a kérdőív kitöltésére, végezetül lefolytattam a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetést. Ennek a próbakérdésnek a során számos tapasztalatot szereztem, illetve tisztázandó kérdést kaptam, amelyek figyelembevételével finomítottam és véglegesítettem az előadás diáit és a kérdőívet.

A kutatás lebonyolítása

(1) A résztvevők kiválasztása: intézetenként 12-15 önként vállalkozó, a reintegrációs, illetve biztonsági területen dolgozó tiszt és főtiszt bevonását terveztem a fókuszcsoporthoz.⁷ Azonban már az első intézetben igényként fogalmazódott meg, hogy büntetés-végrehajtási pártfogók is csatlakozhassanak a kutatáshoz. Ezt a kérést természetesen teljesítettem, hiszen az ő bevonásuk csak gazdagította a fókuszcsoporthoz tartozó tagjai által megjelenített szakmai ismereteket és tapasztalatokat.

(2) A bemutatkozást követően került sor az előadás megtartására. Az előadás főbb csomópontjai: a) a kutatás céljának részletes ismertetése; b) a „Börtönvilág” jelenlegi helyzetének problémaérzékeny bemutatása – a különböző útkeresési

⁷ A szervezési munkámat nagyban megkönnyítette, hogy az adott intézetek vezetői már az érkezésem előtt tájékoztatták a szóba jöhető állományt a kutatás céljáról és az alkalmazott módszerekről.

megoldások ismertetése; c) a konstruktív életvezetés megalapozását szolgáló kriminálpedagógiai rendszer kivonatossá bemutatása; d) az elítéltek személyiségfejlesztésén alapuló PRÓBA elméleti intézet felépítésének és programjának részletes ismertetése.

(3) Egyéni kérdőív felvétele: az előadáson elhangzottakhoz kapcsolódó 22 felvetésre, illetve állításra a résztvevők írásban egyénileg rögzítik az egyetértésük, illetve az elutasításuk mértékét állításonként egy 1-től 10-ig terjedő skálán.

(4) Fókuszcsoport-megbeszélés: az előadás tematikájához kapcsolódó – minden intézetben megegyező – két kérdésre⁸ keresik a résztvevők a közös választ, amelyet beszélgetés/vita során alakítanak ki.⁹

Kutatásom számára a szakmai reakciók, a felvetésekre adott pró és kontra érvek a fontosak, azok rögzítése és későbbi elemzése segít meghatározni, hogy a dolgozatomban felvetett tézisek közül a fókuszcsoportban feldolgozottak/érintettek milyen mértékben fogadhatók el a gyakorló szakemberek számára. A kutatás, illetve az eredmények feldolgozása és publikálása során a résztvevők anonimitása mindvégig biztosított, valamennyi résztvevő egy olyan kérdőívet kap, amelyen az intézete neve és egy sorszám szerepel. A feldolgozás során az intézet neve azért fontos, mert az elemzésben külön ki akarok térni az eltérő végrehajtási fokozatú intézetekben született jellemző véleményekre/eredményekre.

Összegzés:

tapasztalatok, az eddigi eredmények hatása az elméleti munkámra

Jelen tanulmány kéziratának leadásáig két intézetben végeztem el fókuszcsoportos kutatást, így messzemenő következtetések levonására természetesen nem nyílik lehetőség, azonban már eddig is rengeteget tanultam a kollégák megjegyzéseiből, kérdéseiből és tanácsaiból.

A rendelkezésre álló véleményekből már most kiderül, hogy a megszerkesztett előadást a hallgatóság 95%-os mértékben tartotta teljesen érthetőnek. Ez az adat azért rendkívül fontos, hiszen a büntetés-végrehajtással kapcsolatos

⁸ (1) Megítélésük szerint milyen tényezők akadályozhatnák a PRÓBA intézeti típus működését, illetve milyen tényezők segíthetik elő? Működőképes lehet-e egy PRÓBA intézet? (2) Milyen mértékben látnak reális esélyt a fiatalos és fiatal felnőtt elítéltek személyiségének formálására/alakítására egy PRÓBA intézetben?

⁹ A kérdések egy részének nyilvánosságra hozatala kutatómódszertani szempontból azért nem aggályos, mert a fókuszcsoportos kutatás jelen köszöntő kötet megjelenéséig már befejeződik.

helyzetértékelés, valamint a fejlesztéssel kapcsolatos elképzeléseim irányvonalát és módszereit itt foglalom össze. A fókuszcsoportos beszélgetés során az elképzelt PRÓBA intézet köré szerveződnek a kérdések, így az előadásban ismertetett felvetések megértése alapvető fontosságú a továbblépéshez.

Az elítéltek eredményesebb reintegrációja érdekében az intézményrendszer bővítését a PRÓBA intézeti típus bevezetésével a hallgatóság jelentős mértékben (79%-os támogatással) indokoltnak tartja, mert:

- a büntetés-végrehajtásban tapasztalható világméretű válság bizonyos jeleit – így a létszámhiányt és a túlsúlyfolságot – a hazai bv-ben is megtapasztalták (94%-os mértékű az egyetértés);
- az első büntetett, nem erőszakos cselekményt elkövető fiatalok és fiatal felnőtt elítéltek személyiségének pozitív irányú változtatását a jelenlegi büntetés-végrehajtási körülmények között mindössze 59%-os mértékben tartják elképzelhetőnek, többek között azért, mert a hazai büntetés-végrehajtásnak – a válaszadók szerint – jelenleg nincs az elítéltek mindennapi életét átfogó és tudományosan megalapozott rendszerszervezési alapelve (az egyetértés mértéke 69%-os).

Legnagyobb öröömre a fókuszcsoportos beszélgetés során a résztvevők szinte valamennyi reakciója, illetve megjegyzése és felvetése a PRÓBA intézet felépítésére, működésére és specialitásaira vonatkozott. A kutatás során az eddig meglátogatott mindkét intézetben a bevont szakemberek az ismertetett kriminálpedagógiai felvetésekre vonatkozó számos kritikai észrevételt fogalmaztak meg, amelyek át- és továbbgondolása nagyban elősegíti az elméleti megközelítem pontosítását. Nagy izgalommal várom a kutatás folytatását és a megközelítően 100 további gyakorló kolléga véleményét...

Irodalomjegyzék

- CAVADINO, Michael – DIGNAN, James – MAIR, George (2013): *The Penal System: An Introduction*. London, SAGE.
- DONOHUE, John J. – SIEGELMAN, Peter (1998): Allocating Resources among Prisons and Social Programs in the Battle against Crime. *The Journal of Legal Studies*, Vol. 7, No. 1. 1–43. DOI: <https://doi.org/10.1086/468012>
- FLIEGAUF Gergely (2011): Mivel foglalkozik a börtöntudomány? David Gordon Scott pönológiai alaptémái és néhány kritikai, illetve elméleti megfontolás. *Börtönügyi Szemle*, 30. évf. 4. sz. 11–30.
- HÉRA Gábor – LIGETI György (2005): *Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*. Budapest, Osiris.
- KERTÉSZ Imre (2002): Miért zsúfoltak a börtönök? *Belügyi Szemle*, 50. évf. 2–3. sz. 85–99.

- KRASON, Stephen M. (2013): On Our Dysfunctional Criminal Justice System. *Crisis Magazine*, 2013. 05. 01. Elérhető: www.crisismagazine.com/2013/on-our-dysfunctional-criminal-justice-system (A letöltés dátuma: 2014. 11. 15.)
- LŐRINCZ József (2003): Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás 1970 és 2002 között. *Jogelméleti Szemle*, 4. sz. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/lorincz16.html> (A letöltés dátuma: 2005. 07. 19.)
- MARTINSON, Robert R. (1974): What Works? Questions and Answers About Prison Reform. *The Public Interest*, No. 35. 22–54.
- RUZSONYI Péter (2008): Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalok fogvatartottak szabadságvesztés-büntetésének végrehajtásában. *Börtönügyi Szemle*, 27. évf. 4. sz. 14–32.
- RUZSONYI Péter (2015): A börtön mint veszélyforrás. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 16. köt. 23–33.
- RUZSONYI Péter (2016): Az ítélet: halálig tartó élet. In BARABÁS A. Tünde – BELOVICS Ervin szerk.: *Sapiens in sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press. 247–284.
- RUZSONYI Péter (2017): Hogyan tovább? Kérdőjelek a TÉSZ kapcsán. In BODA József – FELKAI László – PATYI András szerk.: *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére. Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest, Dialóg Campus. 459–481.
- VICSEK Lilla (2006): *Fókuszcsoport*. Budapest, Osiris.